

(Львів, 21–22 вересня 2012 р.). – Львів: Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2012. – С. 114. **2.** *Гришук В.К.* Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права : [навч. посібник] / Гришук В. К. – Львів: Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2009. – С. 88. **3.** *Правоохранительные органы Российской Федерации* / [под ред. В. П. Божьева]. – М.: Спарк, 1996. – С. 44. **4.** *Каган М.С.* Системный подход и гуманитарное знание : [избранные статьи] / Каган М.С. – Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1991. – С. 17. **5.** *Кваша О.О.* Співучасть у злочині: структура та відповідальність : монографія / Кваша О.О.; НАН України; Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького. – Луганськ: РВВЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. – С. 82-83. **6.** *Преступления против правосудия* / [под ред. А.В. Галаховой]. – М.: Норма, 2005. – С. 23. **7.** *Гацелюк В.О.* Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції): монографія Гацелюк В.О. / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ; [наук. ред. д-р юрид. н., проф. С.С. Яценко]. – Луганськ, РВВЛДУВС, 2006. – С. 157. **8.** *Пишньов Д.І.* Суд як гарант охорони прав особи у кримінальному судочинстві / Д.І. Пишньов // Права людини і правова держава: тези доп. та наук. повідомлень. – 10-11 грудня 1998 р. / [за ред. проф. М.І. Панова]. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 1998. – С. 163; *Мельник П.В.* Судова система України: навч. посіб. / Мельник П.В., Цимбал П.В. – Ірпінь: Акад. ДПС України, 2000. – С. 3-4. **9.** *Воскобитова Л.А.* Суцільні характеристики судової влади / Воскобитова Л.А. – Ставрополь: Ставропольсервисшкола, 2003. – С. 119. **10.** *Кримінальне право (Особлива частина)*: підручник : в 2 т. / [за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського]. – Луганськ: Елтон-2, 2012. – Т. 2. – 2012. – С. 531. **11.** *Мартынич Е.Г.* Конституционные основы правосудия / Мартынич Е. Г. – Кишинев, 1979. – С. 37-39. **12.** *Правознавство*: підручник / [Демський С. Е., Ковальський В. С., Колодій А. М. (кер. авт. кол.) та ін.]; за ред. В. В. Копейчикова. – [5-е вид., перероб. та доп.]. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 654. **13.** *Гринюк В.О.* Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / В.О. Гринюк. – К., 2004. – С. 5. **14.** *Овчаренко О.М.* Доступність правосуддя та гарантії його реалізації / Овчаренко О.М. – Х.: Право, 2008. – С. 55. **15.** *Прилуцький С.В.* Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава): монографія / Прилуцький С.В. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. – С. 312. **16.** *Мартіросян А.Г.* Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність осіб, які здійснюють правосуддя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / А.Г. Мартіросян. – К., 2011. – С. 3. **17.** *Головатий С.* Верховенство права: монографія / Головатий С.: у 3 кн. – К.: Фенікс, 2006. – LXIV; 1747 с. – Кн. 1: Верховенство права: від ідеї – до доктрини. – С. 136–137. **18.** *Штогун С.* Проблеми правових гарантій незалежності суддів в Україні / С. Штогун // Право України. – 2003. – №3. – С. 34-36

УДК 343.8

І. С. ЯКОВЕЦЬ

ДОСВІД ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ КОРОЛІВСТВА НОРВЕГІЯ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Розглядаються загальні підходи до виконання кримінальних покарань у Норвегії. Висвітлено законодавче формулювання вихідних принципів роботи з засудженими, а також здійснення карально-виховного впливу. Розглядаються окремі аспекти відбору

© ЯКОВЕЦЬ Ірина Станіславівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, докторант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України

та навчання персоналу тюремних установ. Виділяються основні підходи до організації роботи з засудженими. Звертається увага на основні відмінності від існуючої в Україні практики виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Ключові слова: кримінальне покарання, засуджені, виконання покарань.

Яковець І.С. Опыт исполнения уголовных наказаний Королевства Норвегии и целесообразность его внедрения в Украине

Рассматриваются общие подходы к исполнению уголовных наказаний в Норвегии. Освещены законодательное формулирование исходных принципов работы с осужденными, а также осуществление карательно-воспитательного воздействия. Рассматриваются отдельные аспекты отбора и обучения персонала тюрем. Обращено внимание на основные отличия от существующей в Украине практики исполнения наказания в виде пожизненного лишения свободы.

Ключевые слова: уголовное наказание, осужденные, исполнение наказания.

Iakovets Irina. Experience of execution of criminal punishments of the Kingdom of Norway and expediency of its introduction in Ukraine

In article approaches to execution of criminal punishments in Norway are considered communities. The author shines a legislative formulation of the initial principles of work with condemned, and also implementation of retaliatory and educational influence. Separate aspects of selection and training of the personnel of prisons are considered. The attention to the main differences from practice of an execution of the punishment existing in Ukraine in the form of lifelong imprisonment is paid.

Key words: criminal punishments, convicted persons, execution of the punishment.

Останнім часом система виконання кримінальних покарань в Україні зазнає суттєвої критики. Це штовхає фахівців на підшукування нових способів і форм його організації, проведення оптимізації діяльності з виконання покарань. Ми мали можливість особисто ознайомитись із системою виконання кримінальних покарань Королівства Норвегія й практикою підготовки персоналу для цієї служби. Королівство Норвегія – це досить невелика, за звичними для нас мірками, держава: її територія складає 385 155 кв. км, а населення – 4 920 300 громадян, з яких 460 000 людей (приблизно 9,6%) – це іммігранти майже з 200 країн. Щільність населення складає 15 осіб на квадратний кілометр. Незначним (порівняно з Україною) є й число ув'язнених – всього близько 3500 осіб, що у розрахунку на 100 000 населення становить приблизно 70 засуджених. Всього в Норвегії нараховується 55 тюрем: найменша розрахована на 16 чоловік, у найбільшій (Осло) утримується близько 400 осіб. Жіночих установ лише три, крім того, у чоловічих тюрмах є відділення особливих умов для неповнолітніх (Берген, Осло). Установи, що виконують покарання у вигляді позбавлення волі, мають такі рівні безпеки: високий, низький та перехідне житло. За рік через тюрми Норвегії у середньому проходять близько 14 000 осіб, зокрема, у 2010 р. ця цифра становила 14 606 осіб. До покарань, що не пов'язані з тюремним ув'язненням та відбуваються в громаді, щорічно засуджується близько 2500 осіб.

Витрати на утримання засудженого та отримання ним необхідних послуг фінансує муніципальна влада місцевості, де особа проживала (або перебувала) до ув'язнення. Після входження Норвегії до Шенгенської зони в країні значно зріс рівень злочинності: нині близько 20% засуджених – іноземці, з них 60% – наркозалежні. «Потрапити» до в'язниці у Норвегії досить складно, оскільки кримінальний закон передбачає широке коло альтернатив: лист-попередження з поліції; відшкодування збитків або компенсація потерпілому; штраф як основне і додаткове

до позбавлення волі покарання за умови, що фінансовий стан засудженого дозволяє йому його сплатити (ст. 27 Кримінального кодексу); умовне ув'язнення, коли засуджений уникає ув'язнення у тюрмі, якщо впродовж певного строку він не вчинить нових правопорушень; позбавлення посади або позбавлення права у майбутньому займатись певною діяльністю на певний строк (ст. 29 Кримінального кодексу); заборона на встановлення контактів, тобто на присутність у визначених регіонах (місцях) або на перебування, відвідування чи спробу будь-яким іншим способом встановити контакти з іншою особою (ст. 33 Кримінального кодексу).

Згідно зі ст. 17 Кримінального кодексу Норвегії тюремне ув'язнення може бути призначеном: на строк від 14 днів до 15 років; у певних випадках, передбачених статтями 60, 61 та 62 Кодексу, на строк не більше 20 років; у випадках, коли це спеціально передбачене відповідною нормою Кодексу, на строк не більше 21 року. На підставі ст. 25 Кримінального кодексу позбавлення волі на строк не більше 4 місяців визначається у днях, більше 4 місяців – у місяцях і роках. Згідно зі ст. 26 Кримінального кодексу особа, засуджена до позбавлення волі, може бути звільненою з випробувальним строком на підставі спеціального Закону. У Норвегії відсутні окремі слідчі ізолятори і, за визначенням самих працівників кримінально-виконавчої служби, за цією обставиною вони не дотримуються рекомендацій Ради Європи. Особи, узяті під варту, тримаються в загальних тюрмах, хоча і відокремлено. Це зумовлено тим, що, з огляду на незначне число ув'язнених і засуджених, будувати окремі слідчі ізолятори економічно невігодно. Цікаво, що тримання під вартою як попереднє ув'язнення може бути зараховане до строку тюремного ув'язнення за такими правилами – перебування під вартою два дні вважається еквівалентом позбавлення волі за один день (ст. 22 Кримінального кодексу).

Кримінально-виконавча служба* Норвегії структурно входить до складу Міністерства юстиції і поліції. Востаннє вона зазнавала суттєвої реорганізації у січні 2001 р. після того, як були переглянуті законодавчі положення про кримінальні покарання і особливості їх виконання. Закон про виконання покарань набув чинності у березні 2002 р. і врегулював особливості виконання покарань у вигляді позбавлення волі, спеціальних кримінальних санкцій і покарань, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, а також особливості утримання осіб під вартою до суду. На центральному рівні формуються загальні напрями розвитку виправної діяльності, здійснюється стратегічне управління усіма закладами, розподіляються бюджетні кошти між регіональними управліннями і здійснюється контроль за витратами. Департамент також займається правотворчою діяльністю, зокрема видає інструкції щодо виконання законів, а також може надавати рекомендації щодо вдосконалення кримінального законодавства.

За визначенням фахівців, яке знайшло своє відображення у керівних документах¹, основною ідеєю збалансованої кримінально-виконавчої політики є теза, що вирішальне значення для успішної боротьби зі злочинністю та забезпечення безпеки в суспільстві є «застосування покарання, яке діє». Визначення міри покарання повинно сприяти зменшенню ймовірності рецидиву та вчинення нових злочинів. Основна складність у соціальній роботі з засудженими полягає у вельми

* Саме так норвезькі офіційні органи перекладають назву цього відомства (за документом «Наказание, которое действует: отчет в парламент об уголовно-исполнительной системе (краткое изложение документа на русском языке)». – Министерство юстиции и полиции Королевства Норвегия, 2008. – 10 с.

нетривалих строках ув'язнення: понад 70% засуджених відбувають тюремне ув'язнення терміном до 3 місяців і лише 10% – понад один рік, і лише в одному випадку особа відбуває покарання тривалістю 21 рік. Норвезьке кримінальне законодавство не передбачає такого виду покарання, як «довічне позбавлення волі», оскільки подібне формулювання з самого початку позбавляє засудженого надії та зрівнює покарання з метою безпеки суспільства та виправлення особи зі звичайною помстою. У кримінальному судочинстві використовується поняття «позбавлення волі» без визначення строку, але при цьому суд у вирокі встановлює мінімальний термін, який засуджений повинен відбутися у в'язниці (зазвичай це 10 років позбавлення волі). Після закінчення цього строку суд в обов'язковому порядку переглядає вирок і, якщо особа залишається значно небезпечною для суспільства, може продовжити термін тримання до п'яти років. Але засуджений має право щороку подавати на перегляд цього рішення або оскаржити його у вищому суді. За період, що минув з моменту введення цього виду покарання (з 2001 р.) до його відбування було засуджено 120 чоловіків, які вчинили переважно злочини на сексуальному ґрунті. Проте в процесі відбування покарання їх правовий статус нічим не відрізняється від інших засуджених, включаючи умови проживання та принципи застосування заходів безпеки. Особи, які мають психічні розлади (хоча і визнані осудними у розумінні українського кримінального законодавства), до тюрми не направляються, а проходять лікування у спеціальних закладах. При цьому вони перебувають на обліку відповідної в'язниці, її працівники здійснюють контроль за таким засудженим.

Діяльність кримінально-виконавчої служби базується на п'яти основних принципах: 1) мета покарання – «в слові закону», у зміні засудженого; 2) гуманність; 3) законність; 4) рівність перед законом; 5) відбув покарання – розраховувався з суспільством. Також дотримується принцип нормалізації перебування у в'язниці, тобто наближення умов перебування до нормального життя. Водночас Уряд всіляко пропагує та впроваджує принцип «гарантії повернення до нормального життя» та визнає існування тісного зв'язку між поглядами на причини злочину та ставлення до ув'язненого. Щодо мети саме покарання у вигляді позбавлення волі, то вона одна – безпосереднє позбавлення волі, без будь-яких інших обмежень у правах або позбавлення людської гідності. Забезпечення безпеки в суспільстві є головною метою політики уряду в галузі правоохорони. Ця мета визначає межі діяльності з виконання покарань та соціальної реабілітації. Водночас робота із забезпечення належного рівня безпеки в кримінально-виконавчій сфері не повинна призводити до не виправдано високого рівня контролю над усіма засудженими та ув'язненими. Лише дуже невелика група засуджених становить реальну загрозу для суспільства та окремих громадян. Ніхто з числа засуджених не повинен відбувати покарання у більш жорстких умовах або піддаватися більш суворим обмеженням, ніж це реально необхідно. Можливості вчинення нових злочинів у період відбування покарання є незначною при достатньо високому рівні безпеки. Проте тривале тюремне ув'язнення з високим рівнем безпеки та подальший різкий перехід до життя на свободі може підвищити ризик рецидивного злочину після звільнення. Тому виконання покарання в умовах відкритого суспільства є більш ефективним порівняно з тюремним ув'язненням та веде в подальшому до більш високого рівня безпеки в суспільстві. На думку уряду Норвегії, виконання покарання в умовах відкритого суспільства попереджає рецидивну злочинність та сприяє створенню більш сприятливого суспільства для всіх громадян.

Базуючись на тезі, що покаранням є сам факт позбавлення волі, а тюремне

ув'язнення не повинно бути більш суворим, ніж це необхідно з точки зору безпеки, засудженим дозволяються у допустимому ступені соціальні контакти, які включають побачення, санкціоновані виходи з в'язниці, телефонні розмови, доступ до радіо, телебачення й газет. Усі відхилення від цього загального правила мають бути обгрунтовані. Уряд визнає, що гарантії соціальної реабілітації є відповідальністю держави. Проте протягом багатьох років існувала політична згода щодо вагомій ролі громадських організацій в роботі з повернення колишніх ув'язнених до місцевої громади. Тому уряд закликає та заохочує громадські організації до розширення їх діяльності та співробітництва з кримінально-виконавчою службою у справі виконання гарантії соціальної реабілітації. У межах місцевої громади добровільні організації надають послуги в галузі культури, релігії, спорту й організації дозвілля, які не входять до сфери діяльності системи виконання покарань та інших структур влади².

У тюрмах застосовуються три типи безпеки: структурна безпека (стіни, двері, замки); технічна безпека (відеоспостереження, засоби охорони тощо); динамічна безпека, яка забезпечується шляхом взаємодії співробітників і ув'язнених та засуджених і ґрунтується на спілкуванні співробітника та ув'язненого. Таке спілкування спрямоване на те, щоб сформувати у засуджених повагу до персоналу. Адміністрація тюрми прагне до того, щоб заходи безпеки не обмежували соціальну роботу і гуманне ставлення до ув'язнених. Досвід доводить, що посилення технічної безпеки приводить до більшого насильства і агресії, оскільки посилюється ізоляція засуджених. Основою взаємовідносин персоналу і засуджених та, відповідно, забезпечення особистої безпеки є індивідуальні контакти – з кожним засудженим працює як мінімум один співробітник, так званий «куратор». Співробітники працюють у три зміни: з 7.00 до 15.00, з 15.00 до 21.00 і з 21.00 до 7.00. Під час служби співробітникам тюрем доводиться виконувати різні функції і нести службу на різних посадах – це є частиною політики щодо персоналу, однак існує і спеціалізація: приміром, окремі працівники є відповідальними за підтримання і відновлення зовнішніх зв'язків засудженими. Основний спосіб дисциплінарного впливу на співробітників – тимчасове пониження на посаді, як правило, на строк до 6 місяців і без зниження розміру заробітної платні. Проте такі випадки трапляються нечасто та пов'язані переважно з виявами агресії до засуджених або безпідставною відмовою у реалізації їх прав.

Головне завдання тюрми – виконання позбавлення волі, тому надання допомоги засудженим відбувається за принципом «імпорту послуг» – «тюрма займається експлуатацією тюрми», тобто забезпечує ізоляцію і охорону у необхідному обсязі. Усі інші послуги – охорона здоров'я, працевлаштування, навчання, харчування тощо – залучається ззовні. І визначальною при цьому є теза, що таким чином засуджені отримують послуги та тому самому рівні та в тому самому обсязі, що й вільні громадяни, оскільки так реалізується важливий принцип – «засуджений – це звичайний громадянин, просто тимчасово позбавлений свободи». Через такий підхід фахівці, які залучаються до роботи із засудженими, не отримують жодних надбавок, доплат чи пільг, оскільки засуджений нічим не відрізняється від людей, з якими вони працюють на свободі.

Норвегія є однією з небагатьох країн, в яких існують «черги до в'язниці», які викликані послідовною політикою, згідно з якою в місця позбавлення волі не приймаються засуджені, якщо в закладі немає вільних місць (таким чином забезпечуються необхідні матеріально-побутові умови та дотримується оптимальне навантаження на персонал). Після засудження особі додому приходиться спеціальний

лист – «Wetting list», в якому повідомляється, до якої тюрми їй треба прибути для відбуття покарання. Зокрема, у 2007 р. на такого листа очікувало певний час майже 2 800 осіб. Станом на 20 квітня 2012 р. листа чекало 750 осіб. При цьому усього лише 8–10 осіб на рік навмисно не прибувають до тюрм. Загалом тюремне ув'язнення становить всього 20 % від усіх видів кримінальних покарань.

Умовно-дострокове звільнення, як правило, надається після відбуття 2/3 строку відбування покарання. Після відбуття 1/3 строку покарання засуджені отримують право на відпустку. У 2011 р. було надано майже 67 000 відпусток, і всього 58 осіб за різними обставинами не повернулись до тюрм. Під час перебування у тюрмі засуджені зобов'язані вести активний спосіб життя, показниками якого є навчання, участь у трудовій діяльності, програмах з лікування від алкоголізму та наркоманії, інших програмах та тренінгах, що проводяться з метою підготовки до звільнення та соціальної адаптації тощо. Головна вимога, яка висувається до засуджених, – обов'язок активної діяльності, незалежно від її виду. Засуджені, незалежно від виробітку та працевзятості, регулярно отримують гроші – близько 60 крон щоденно. Ніяких відрахувань з цих грошей на утримання, харчування, погашення позовів не провадиться. Харчування в норвезьких тюрмах організовано за принципом «шведського столу». Створені усі умови для зайняття будь-якими видами спорту. Праця засуджених не має на меті отримання прибутку, вони залучаються до такої діяльності, як декоративне випилювання з дерева, малювання, робота з глиною тощо лише для підготовки до більш якісного життя на свободі; не повинні засуджені й безкоштовно відпрацьовувати «на благоустрої колонії». Особи, які займаються навчанням, у тюрмі мають обмежений доступ до Інтернету, а точніше – їм забороняється лише спілкування на сайтах та у соціальних мережах.

Розміщуються засуджені в окремих камерах, які мають вигляд звичайних кімнат. Їм майже нічого не заборонено в частині створення власної затишної атмосфери в місці проживання. У кімнатах є комп'ютер, телевізор, холодильник, стіл, стілець, крісла, шафа та інші меблі за потребою засудженого. Немає жодних відмінностей в умовах тримання засуджених різних категорій, не встановлюються штучні правила на зразок «заправлення ліжка за встановленим зразком». Найбільше скарг з боку засуджених надходить через відсутність у кімнатах персональних туалетних кімнат (в них є лише рукомийники, туалетні кімнати облаштовані на кожному коридорі), через що в нічний час їм доводиться чекати, доки їх супроводять до вбиральні. А це створює певні незручності для засуджених. За два роки до закінчення терміну покарання засуджені можуть подавати заявку на перехідне житло. Воно розташовується у містах і засуджені ходять на роботу, навчання за межами в'язниці, а ввечері повертаються. Перехідне житло – це створення таких умов відбування покарання, що ставлять за мету зменшення контрасту між в'язницею і свободою. У 2011 р. з усіх тюрм було скоєно три втечі. До злочинної діяльності повертається 33 % осіб, засуджених за крадіжки; 36 % осіб, засуджених за розповсюдження наркотиків; 12 % осіб, засуджених за розбій; 18 % осіб, засуджених за згвалтування і лише 3 % осіб, засуджених за дорожньо-транспортні порушення і наїзди. Найбільший рівень рецидивної злочинності відзначається серед осіб, які до засудження споживали наркотичні засоби – близько 70 %. Досить цікавим та показовим є те, що засуджені в період відбування покарання, з точки зору українського кримінально-виконавчого законодавства, практично не притягуються до дисциплінарної відповідальності: у разі порушень із засудженим проводиться «бесіда», а якщо вона не допомагає – «дуже сувора бесіда». Такого стягнення, як поміщення в ізоляцію в норвезькому законодавстві немає і персонал

ізолює особу лише у разі, коли вона може спричинити шкоду собі або оточенню – як вимушений захід безпеки. Навіть у разі вчинення втечі особа може уникнути нового засудження, оскільки персонал, вивчивши мотиви дій, може обмежитись «бесідою» (приміром, справа не порушувалась у випадку, коли засуджений вчинив втечу через хвилювання за свою дівчину, з якою перервався зв'язок).

У норвезьких тюрмах засуджені, за загальним правилом, мають право лише на одне побачення на тиждень тривалістю до 1 години. Проте адміністрація в'язниці не позбавляє їх права мати сексуальні контакти, тому всі приміщення для проведення побачень ізольовані та обладнані необхідними меблями, постільною білизною та презервативами. За користування кімнатами побачень не платять ані засуджені, ані відвідувачі. Телефонні розмови надаються в колоніях високого рівня безпеки – тривалістю 20 хвилин на тиждень, в інших установах – необмежено, крім того, засуджені мають право користуватися та зберігати мобільні телефони.

Загальна чисельність персоналу Кримінально-виконавчої служби складає 3 400 фахівців. У перші роки служби співробітники отримують заробітну платню приблизно 400 000 крон на рік без урахування податків, які у певних випадках можуть сягати до 40 % загальної суми. Топ-менеджери вищого рівня, зокрема начальники тюрем, начальники регіональних управлінь, які мають вислугу понад 25 років, можуть отримувати близько 600 000 крон на рік. Пенсійний вік для персоналу служби становить 60 років, проте суворих вікових обмежень на прийом на службу немає. Так, влада вважає вельми вигідним прийом на роботу осіб у віці понад 40 років, оскільки вони мають більший життєвий досвід і менше схильні до зміни роду занять і виду діяльності (вкладання коштів у навчання таких працівників вважають «довгостроковими інвестиціями», оскільки працювати вони можуть ще 10–15 років).

Як видається, наведений досвід базових підходів до процесу виконання кримінальних покарань може стати в пригоді й для України.

1. *Наказание*, которое действует: отчет в парламент об уголовно-исполнительной системе (краткое изложение документа на русском языке). – Министерство юстиции и полиции Королевства Норвегия, 2008. – 10 с. 2. Там само.

УДК 341.231.14

В. Г. ТРЕТЬЯКОВА

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТІЛА ТА ЧАСТИН ТІЛА ЛЮДИНИ, А ТАКОЖ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ НА НИХ У КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ БІОЕТИКО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ

Здійснено дослідження процесу формування правової позиції суспільства щодо визначення статусу ембріона та тіла людини і його частин протягом усього життєвого циклу та після смерті, введення їх у цивільний обіг за умови збереження поваги до гідності людини, а отже, і до її тіла, від моменту її народження, за життя та після

© ТРЕТЬЯКОВА Вікторія Григорівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент, доцент Університету сучасних знань, Заслужений юрист України